

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 14/1 2025 s. 137-149, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

KAZAK TÜRKÇESİNDE KULLANILAN -(U)w MASTARI VE İŞLEVLERİ

Gülşah KADEM*

Geliş Tarihi: 17 Aralık 2024

Kabul Tarihi: 19 Şubat 2025

Öz

Eylemlere eklenerek soyut adlar yapan, onları adlaştıran cümlede çeşitli görevler yükleyen, denetleme yapılarında kullanılan mastar ekleri pek çok çalışmada anlamsal veya söz dizimsel açıdan ele alınmıştır. Anlamsal yaklaşımda, mastarların kalıcı ad yapma özelliğine değinilirken söz dizimsel yaklaşımda ise denetleme eylemlerinin Türkçede mastar ekli tamlayıcılara ihtiyaç duymasından ve bunun neticesi olarak mastar ekli yan cümlenin ana cümleye bulunduğu eşgönderim ilişkisinden bahsedilir. Kıpçak grubu Türk lehçelerinde işlek olarak kullanılan -(U)w mastarının oldukça geniş bir yelpazede görev alanı bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada Kıpçak grubu Türk lehçelerinden biri olan Kazak Türkçesinde -(U)w mastarının bağlam içerisinde nasıl kullanıldığı, cümle içindeki işlevleri ve sahip olduğu anlamlar Türkiye Türkçesindeki mastar ekleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. -(U)w mastarının cümle içerisindeki konumu, durum ve iyelik ekleriyle uyumu, cümleye kattığı anlamları, hangi eylemlerle bir araya geldiği yani cümledeki diğer dilbilgisel ve sözlüksel unsurlarla nasıl etkileşime girdiği kapsamlı bir şekilde analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Kazak Türkçesi, Mastarlar, -(U)w mastarı, denetleme.

THE -(U)w INFINITIVE USED IN KAZAKH AND ITS FUNCTIONS

Abstract

Infinitive suffixes, which attach to verbs to create abstract nouns, nominalize them, and assign various roles within sentences, have been addressed in numerous works from both semantic and syntactic perspectives. In the semantic approach, while addressing the characteristic of infinitives as permanent nominalizers, the syntactic approach discusses the necessity of supervisory actions for infinitive-embedded complements in Turkish and, as a result, the co-reference relationship between the infinitive-embedded subordinate clause and the main clause. This study aims to analyze how the -(U)w infinitive is used in context in Kazakh comparing its functions. The position of the -(U)w infinitive within sentences, its harmony with case and possessive suffixes, the meanings it contributes to sentences, and the verbs it combines with—including how it interacts with other grammatical and lexical elements in the sentences—will be analyzed comprehensively in this work.

Keywords: Kazakh, Infinitives, -(U)w suffix, control.

* Dr. Öğr. Üyesi; Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulsahbulut22@gmail.com

Giriş

Mastarlar, fiil tabanına eklenen eklerden biridir ve fiildeki soyut hareketi adlandırır. Her türlü fiil tabanına gelen mastarlar, kılış adları yapan geniş bir kullanım alanı ve işlekliliği olan eklerdir. Bunun yanı sıra mastarların kalıplaşma yoluyla bazı kalıcı adlar yapabildiği de gözlemlenmiştir: *ekmek, ilmek, çakmak, dolma, unutuş* vb. (Korkmaz, 2007, s. 96). İmer vd. göre mastarlar, bir fiilin zaman ve uyum göstermeyen çekimsiz biçimlerinden biridir ve denetim yapılarında görülür (2013, s.192). Vardar, eylemlilik olarak adlandırdığı mastarların asıl görevinin eylemin belirttiği oluşu göstermek olduğunu dile getirir (2007, s.98). Mastarlar bir dizi işlevsel kategori ile ilişkilidir ve cümlede çeşitli görevlerde karşımıza çıkar. Mastar konusunun alan yazında semantik ve söz dizimsel açıdan iki yönlü bir yaklaşımla ele alındığı görülür. Anlamsal yaklaşımda, mastarların fiilleri nasıl adlaştırdığından bahsedilerek mastarların kalıcı ad yapma özelliğine değinilir (Korkmaz, 2007; Banguoğlu, 2007; Ergin, 2006 vd.). Söz dizimsel yaklaşımda ise bazı söz dizimsel mekanizmalar neticesinde mastar eki almış olan fiilin oluşturduğu yan tümcenin cümleye kattığı işlevler, uyuma girip girmemesi, denetleme vb. açılardan incelenir (Kural, 1994; Kornfilt, 2000; Kunduracı, 2008; Van Schaaik, 2020; Gürkan, 2021 vd.).

İngilizcede mastarlar için kullanılan *infinitive* terimi, bitimsiz eylem (non-finite verb) yapıları için kullanılır (Crystal, 2008, s. 243). Mastarlarla ilgili adlandırmalar konusunda Türkçede farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları mastar terimini kullanırken bazıları da *ad-fiil* veya *eylemlilik* terimlerini tercih etmektedir. Ergin, mastarların fiilden türetilmiş adlar yaptığını belirterek *fiil ismi* terimini (2006, s. 185) kullanır. Korkmaz, mastar terimi yerine *isim-fiili* kullanarak mastarların fiil tabanlarının oluş, kılış, durum, şahıs ve zamana bağlı olmadan kullanılmasını sağladığını belirtir (2007, s. 864). Banguoğlu, mastarları kendi içinde tasnif eder. *-mA* mastarının, *-mAk* mastarının ünlüyle başlayan bir ek alması sonucu /k/ sesinin iki ünlü arasında kalarak süreklileşip düşmesiyle ortaya çıktığını ileri sürer ve *hafif mastar* olarak ele alır. *-mAk*'ı ise mastar olarak değerlendirir (2007, s. 264).

Mastarlar bir fiilin zaman ve uyum göstermeyen çekimsiz biçimleridir ve genellikle denetim yapılarında kullanılırlar. Mastar eklenen eylem cümlede hem özne hem de yüklem olarak kullanılabilir. Ayrıca mastarlar çeşitli durum ekleriyle birlikte farklı anlamlar kazanabilir. Üretici Dil Bilgisinde, İlkeler ve Değiştirgenler Kuramının bir alt kuramı olan denetleme, ADIL'ın varlığına gönderim yapar. Denetleme, cümlenin yönetici konumunda bulunan üyesi ile örtük bulunan üyesi arasında gerçekleşen bağımlı bir ilişkidir ve yan cümlenin sessiz (gizli) öznesinin ana tümcedeki bir ad öbeği ile aynı gönderimsel özellik taşımasıdır (İmer vd., 2013, s. 83). Denetlemenin gerçekleşmesi hem eylemin kategorisine hem de birleştiği tümleç türüne bağlıdır (Kunduracı, 2008, s. 1). Cümle-anlam ilişkisinin bir sonucu olan denetleme, Türkçede *-mAk* mastarlı cümlelerde görülür. *-mAk* mastarlı öznesiz tümleç, cümlede kişi ve sayı uyumuna girmeyerek ana cümlenin yönetici eylem öbeği tarafından denetlenir. Böylece mastar cümlesinin öznesi, ADIL ile temsil edilir. *-mA* mastarının kişi ve sayı uyumuna girmesi, bu cümlelerde özne konumunun dolu olması üst cümlede denetleyen tarafından denetlenecek bir üye olmadığı anlamına gelir. Bu nedenle bir denetleme gerçekleşmez (Gürkan, 2021, s. 203). Bu açıdan mastarların farklı özellikler gösterdiği söylenebilir.

Mastarların yalnızca söz dizimsel değil anlamsal açıdan da başkalaştığı görülür. Türkçede fiillere getirilen *-mAk* mastarı, fiilleri adlaştırır ve fiillerden cümlede ana fiile bağlı nesnelere kurar. Van Schaaik'a göre *-mAk* mastarı İngilizcede *impersonal* denilen kişi zıtlığından

yoksun genellikle üçüncü şahısta görülen fiil yapıları ile kurulan bir cümle tipinde kullanılır: *Yüzmek tehlikeli ve yasaktır*. Genelgeçer bilgilerin sunulduğu bu cümlelerde mastar ekli fiiller cümlelerin öznesi görevini görür. Bu cümle tipinin kişi eki eklenmiş hali *-mA* mastarı ile yapılmaktadır: *Benim konuşmam lazım* (2020, s.65-566). *-mA* mastarı ile *-mAk* mastarının aldıkları durum ekleri de birbirinden farklılık arz etmektedir. Van Schaaiik'a göre *-mAk* mastarı bulunma, ayrılma ve vasıta eklerini alırken; *-mA* mastarı ilgi, yönelme ve belirtme durum eklerini alıyor gibi görünür. Van Schaaiik, *-mA* mastarının belirtme ve yönelme durum ekli biçiminin modern varyantta *-mAyA* ve *-mAyI* şeklinde görülmesinin yanıltıcı olduğunu, tarihî biçimin *-mAĞA* ve *-mAĞI* şeklinde olduğunu belirtir ve bu durum eklerinin *-mAk* mastarına getirildiğini varsayar (2020, s. 222). Durum eki alan *-mA* ve *-mAk* mastarları, yüklemde belirtilen eylemin başlama ve bitişi konusunda ve eyleme dair tutum konusunda yeni bilgiler sunar (*-mAyA başla-*, *-mAk için*, *-mAktA*, *-mAktAn çık-* vs.). Van Schaaiik'a göre fiilin tanımladığı eylem veya sürece vurgu yapıldığında *-mA* mastarı daha fazla tercih edilir (2020, s. 565). Underhill ise *-mAk* mastarlı yapıyı eylemlerin aktarım biçimi olarak tanımlamakta ve bu mastarın eylemin adını veya hareketin kendisini ifade ettiğini vurgulamaktadır. "*Orhan'ın dostuna kızdım.*" ve "*Orhan'ın dostu olmasına kızdım.*" cümleleri arasındaki nesne olma farkının bulunmadığını ifade etmektedir. Ayrıca dolaylı emir ifadelerinde kullanılan mastarlı eylemlerin, genellikle ana cümlede "*söyle-*," "*iste-*" gibi fiillerle birleşim gösterdiğini vurgular (Underhill, 1976, s. 307-311). Göksel ve Kerslake'e göre, *-mA* ile oluşturulan isim cümleleri, *-mAk* ile oluşturulanlara göre anlam bakımından daha az soyuttur. Bunun bir sonucu olarak *-mA* mastarının somut anlamlara sahip isimler yaptığı görülür. *-mA* mastarlı yapının, aldığı durum ekleriyle cümleye çeşitli anlamlar (açıklama, nedensellik, istenilen eylem veya durum, dolaylı komutlar, istekler ve önerilerdir) kattığı vurgulanır (2005, s. 362-364).

Cümle yapıları ile morfolojik unsurların kesişme noktasında yer alan mastar öbekleri, cümlede anlamsal rollerin ne şekilde belirlendiğini anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Kornfilt, *-mAk* mastarlı yapıların cümlede bulunan isim öbekleri ile eşdeğer işlevler üstlendiğini belirterek *-mAk* mastarlı yan cümlelerin, ana cümlelerin fiilinin tematik rolü ve gramer ilişkileriyle uyumlu bir biçimde oluşturulduğunu, *-mAk* mastarlı yan cümlelerin ad öbekleriyle benzer konum ve tematik rol üstlenen durum belirticileriyle ilişkilendirildiğini ifade eder. Buna karşın, dolaylı emir yapıları, yan cümledeki eylemin *-mA* mastarıyla çekimlenmesi ve ana cümlelerin yüklemine *söyle-*, *emret-* gibi uygun fiillerin olmasını gerektirir. Mastarlı yan cümlelerin zaman, görünüş, kiplik ekleriyle çekimlenemediğine vurgu yapan Kornfilt, mastarların yan cümlede eylemlerin zaman / görünüş morfemlerinin morfolojik alanını işgal ettiğini; böylelikle, yan cümlelerin ana cümlelerin zaman ve görünüş ve kiplik değerlerini benimsediğini, bu kategorilerin cümlede perifrastik yollarla ifade edildiğini şart, istek, emir gibi kipsel biçimlerin ana cümlede yer alan eylem öbeğine eklenen eklerle belirginleştirildiğini ifade eder (2000, s. 49-54). Her iki mastarın da zaman, görünüş ve kiplik anlamlardan yoksun olması onların olgusal olmayan eylemler için kullanılmasına yol açmıştır. Coşkun'a göre olgusal olmayan *-mAk* ve *-mA* mastarları, ana cümlede *san-* eylemiyle kullanılamamaktadır. Bu durum olgusallığın *-mA* ve *-mAk* mastarlarından ziyade bağlı olduğu ana eylemin önvarsayım bilgisi ile ilişkidir (2019, s. 12).

Mastarlar içerisinde yer alan *-y(X)ş* ekinin ise diğerlerinden ayrılan yönleri bulunmaktadır. Göksel ve Kerslake'e göre *-y(X)ş* eki soyut veya yarı soyut isimler oluşturur. Bir önermenin olgusal statüsüne ilişkin cümlelerde veya bir duruma karşı iradî bir duruşu (arzu, emir, rica, izin vb.) ifade eden cümlelerde de kullanılamaz. Bu nedenle *-DİK/-(y)AcAK* veya -

mA'nın kullanıldığı bağlamların çoğundan hariç tutulur. *-y(X)ş*'in temelde iki işlevi vardır; bir eylemin gerçekleştirilme şeklini veya bir olay veya eylemin tek bir örneğini ifade edebilir. Her iki işlevde de *-y(X)ş* biçimleri diğer fiil adlarına göre daha isme benzer bir statüye sahip olabilir (2005, s. 370-371). Kural'a göre karşılık *-y(X)ş* ekini taşıyan tümceciklerin sözünü ettiği eylemler bir üst tümcecikteki eylem ya da duruş zamanında gerçekleşmiş olmalıdır. *-y(X)ş*'li tümcecikler çeşitli belirteçlerle zaman olarak ileriye kaydırılabilir ve olgusalılık bildirir, bu nedenle diğer mastarlardan farklı yorumlanması gerekir (1994, s. 86-87).

-mAk mastarı ve türevlerinin Oğuz grubu Türk lehçelerinin dışındaki diğer lehçelerde kullanımının sınırlı olması ve özellikle Kıpçak grubu Türk lehçelerinde *-(U)w* mastarının daha işlek kullanılması, bu mastarın özel bir ilgi ile incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu çalışma, Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazak Türkçesi ile sınırlı tutulmuştur.

Bu çalışmada, Kuzey-Batı Kıpçak grubu Türk lehçelerinden biri olan Kazak Türkçesinde mastar eki olarak kullanılan *-(U)w* biçiminin kullanım örnekleri üzerinden işlevlerine ve anlamsal rolüne değinilmiştir. Kazak gramer kitaplarında *-(U)w* mastarının adlaştırma ve perifrastik yapılarıdaki kullanımına değinilmiş ancak denetleme yapılarında ne tür bir rolü olduğundan bahsedilmemiştir. Yapılan inceleme ile *-(U)w* mastarının diğer mastarlardan işlev ve anlam bakımından benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. *-(U)w* mastarının cümle içerisindeki konumu, durum ve iyelik ekleriyle uyumu, cümleye kattığı anlamları, hangi eylemlerle eş dizimlendikleri yani cümledeki diğer dilbilgisel ve sözlüksel unsurlarla nasıl etkileşime girdiği bu çalışmada kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu çalışmada, ana dili Kazak Türkçesi olan konuşurlardan yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan örneklerin yazılı metinlerden alındığı durumlarda, ilgili kaynaklara atıfta bulunulmuştur. Sunulan örnekler, çalışmanın temel argümanlarını desteklemek ve derinlemesine analiz yapmak amacıyla titizlikle seçilmiştir.

Çalışmada *-(U)w* mastarının Kazak Türkçesinde dil bilgisel işlevleri üzerinde durulmuş, yan cümlelerde eylem adları yapmasının yanı sıra, tıpkı *-mAk* mastarında olduğu gibi durum ekleri ve modal sözlerle ile birleşerek ve belirli eylemlerle eş dizimlenerek nasıl kiplik anlamlar kazandığı örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

1. Türk Lehçelerinde Mastarlar

Türk lehçelerinde mastar eklerinin benzer ve farklı biçimleri bulunmaktadır. Bu biçimlerin işlevsel açıdan değerlendirilmeyi beklediği görülmektedir. Eylemleri adlaştırarak cümlede çeşitli işlevler üstlenmesini sağlayan mastar eklerinin söz dizimi, anlam ve morfolojik açıdan incelenmesi gerekmektedir. Alan yazındaki çalışmalara bakılacak olursa en çok *-mAk* ve *-mA* mastarları üzerinde durulduğu görülür. Ancak bunların dışında diğer Türk lehçelerinde mastar eki olarak işlev gören farklı biçimler bulunmaktadır.

-mAk mastarının Türk lehçelerindeki dağılımı oldukça dikkat çekicidir. Johanson'a göre Eski Doğu Türkçesi ve bugünkü birçok Oğuz ve Batı Kıpçak dillerinde bulunan *-mAk* mastarın bazı Türk lehçelerinde kullanımı sınırlıdır. Kuzeybatı Karay Türkçesinde *oĥu-maĥ* "okuma" yalnızca bir isim olarak kullanılır. Özbekçede *-mâG* mastarı oldukça nadirdir. Yeni Uygur Türkçesinde *-mAG* yalnızca resmî türlerde ve bazı deyimlerde yer alır. *-mAk* mastarının Türk lehçelerinde farklı ad çekim ekleri ile biçimlendiği de görülmektedir; Halaç Türkçesinde *höl-mäk-İMİZ* "ölmemiz"; Özbek Türkçesinde *bâr-mâk-lig-İM lâzım* "gitmem lazım" (2021, s. 744-745). Kısa mastar eki olan *-mA*'nın ise Eski Doğu Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi

döneminde fiilden türemiş isimler yapmak için kullanıldığını vurgulayan Johanson, Türk lehçelerinde de *-mA* mastarının fiil adları yaptığını belirtir: Kumuk Türkçesinde *gät-mä* “gitmek”, Kuzeybatı Karayım Türkçesinde *oĥu-ma* “okumak”, *ket-mä* “gitmek” vb. Bunlardan bazılarının, mastarın yönelme durum ekli biçimi olan *-mA-GA* kökenli olup, amaçsal anlamlar taşıyabildiğini vurgular; örneğin Gagavuz Türkçesinde *yaz-ma*: <yaz|maa> “yazmak için”, *gir-mä*: <gir|mää> “girmek için” vb. (2021, s. 75). Çuvaş dilindeki *-mA* mastarı ise açıkça amaçsal çağrışımlara sahip olarak kullanılır; *il-mä*- “elde etmek için”, *kalaš-ma türiš*- “konuşmaya çalışmak”, *kaşma ĥuš*- “gitmeye emretmek” vb. (2021, s. 746).

Türk lehçelerinde işlek olarak kullanılan bir diğer mastar eki, Orhun Türkçesinde fiilden isim türetmek için kullanılan, daha sonra Türk lehçelerinde mastar ekine dönüşen eski bir form olan *-I(G)* biçiminden türetilmiş (Gabain, 1988, s. 51; Tekin, 2003, s. 89) *-(U)w*’dur. Aydoğdu’ya göre ekin mastar görevlerinde kullanımı Karahanlı döneminde başlamış, *-(^o)g > -(U)w* değişimi Kıpçak Türkçesi döneminde yaşanmıştır. Bu ek, Kıpçak Türkçesi döneminde bazen *-/ğ/*, *-/g/* seslerinin düşürülmesiyle bazen de *-/ğ/*, *-/g/* seslerinin */w/* sesine dönüşmesiyle günümüzdeki biçimini almıştır (2009, s. 91-92). Günümüzde bazı fonetik değişikliklerle Kuzeybatı Kıpçak grubu Türk lehçelerinde mastar eki olarak kullanılan *-(U)w* eki durum ekleri olarak tıpkı *-mA* ve *-mA* mastarları gibi cümleye çeşitli anlamlar katar. Kıpçak grubu Türk lehçelerinde *-mA* mastarının işlek olmayıp kalıcı isimler türeten bir ek olarak bulunması, *-(U)w* mastarının daha yaygın kullanımının ve diğer mastarların cümle, anlam ve morfolojideki yerini almasının bir sonucu olarak yorumlanmalıdır.

Sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinden görev ve anlam açısından önemli farklılıkları olan mastarların sayılarının azlığı ve işlevlerinin farklılığı alan yazında az da olsa dikkat çekmiştir. Tenişev, çağdaş ve tarihî Türk lehçelerinde mastar biçimlerinin eksikliğinden bahsederek bu durumun anlam ve işlev bakımından örtüşmeme hâliyle ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Tenişev’e göre, mastar ekleri, genel Türk lehçelerinde yeni bir fenomendir (1988, s. 483). Tiymebayev ve Safidolda’ya göre Kazak Türkçesi gramerlerinde isim-fiiller sıfat-fiil ve zarf-fiillerden ayrı bir gramer kategorisi içinde değerlendirilir: Bunun nedeni, eylem isminin (mastar) anlamsal özellikleri bakımından isme yakın olması ve fiilin gramer kategorileri açısından nötr olmasıdır. (2016, s. 224). Tarihî süreçte sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin Türk lehçelerinde zaman, görünüş ve kiplik işlevler için yenilenmesi, bu eklerin sıklığını ve kalıcılığını artırmış; mastar eklerinin bu işlevlerden yoksun olması sayıca az ve işlevlerinin sınırlı kalmasına neden olmuş olabilir.

2. Kazak Türkçesinde *-(U)w* Mastarı

Kazak Türkçesinde mastarlar diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi, eylemlerin üzerine gelerek onları adlaştıran, eylem oluşunu gösteren ana cümlenin eylem öbeği ile eşgönderimli yan cümleler üreten eklerdir. Kazak Türkçesi gramerlerinde *qıymıl atawı* “hareket adı” (Iskakov, 1991, s. 287), *tuyık etistik* “isim-fiil” (Tiymebayev ve Safidolda, 2016, s. 226) gibi adlarla anılan mastarların en işleği *-(U)w* şeklindedir.

-(U)w mastarının Kazak Türkçesinde ad (ауры “ağrı, hastalık”, қашай “kaçış”), sıfat (жүдеу “zaııf”, қату “katı”, бітеу “bütün, tüm, kapalı”), eylemsi formları (оқы “okumak”, байқау “fark etmek”, жылы “ısınmak”) oluşturmak için kullanıldığını ifade eden Iskakov, mastarların eylemlerin gerçekleşme süreci hakkında bilgi sunmadığını yalnızca eylem adları yapmak için kullanıldığını ve bu nedenle güçlü bir anlam taşımadığını ifade eder (1991, s. 154).

Mastarlar, bir eylemin belirli bir sürecini değil, sadece eylemin adını ifade ettiği için zaman kavramı taşımaz ve fiillere özgü ekler olan kiplik, zaman, kişi ekleri (şahıs ekleri) hareket adlarına gelmez. Bu nedenle mastarlar, anlam ve yapı bakımından fiilden çok isimlere benzerler ve isimlere gelen çokluk, iyelik, durum eklerini alabilirler. Kazak Türkçesindeki $-(U)w$ mastarının çeşitli ekler, yardımcı eylemler ve modal sözlerle bir arada sık ve uzun süre yüklem olarak kullanılması, dilbilgisel morfo-sentaktik yapıların içinde yer almasına ve bağlı olduğu bütün içerisinde zaman anlamı kazanmasına da sebep olmuştur. Iskakov'a göre $-(U)w$ mastarı ile çekimlenen eylem hem anlamını korumuş hem de zaman özelliği kazanarak geniş bir anlam yelpazesinde kullanılmaya başlamıştır (1991, s. 300).

a. Denetleme Yapılarında $-(U)w+$ Mastarı

Üretici Dil Bilgisi Kuramı'nın bir çıktısı olan denetleme, söz dizim ve anlambilimin kesişim noktasında yer alır. Ana cümledeki özne veya nesnenin yan cümledeki örtük özneye ilişkisini açıklayan denetleme, denetlemeye izin veren eylemlerle yapılır. Gürkan'a göre bu ilişkide temel cümlenin eylemi, bağımlı ve bitimsiz olan cümlenin temel üyelerini denetler. Denetlenen üye, genellikle boş kategori olarak temsil edilen ADIL ile gösterilir. ADIL, geleneksel dil bilgisinde gizli olarak adlandırılır (2021, s. 203). Kazak Türkçesinde $-(U)w$ mastarlı yapıların denetleme yaptığı, hem de bazı kullanımlarında iyelik eki olarak ana tümlecenin eylemiyle uyuma girip denetleme yapamadığı görülür. Böylece Türkiye Türkçesindeki $-mAk$ ve $-mA$ mastarının iki işlevini birden üstlenir. $-(U)w$ mastarlı yapıların iyelik ekli kullanımlarında, ADIL düşürme gerçekleşmez. Türkçede $-mAk$ mastarlı cümle, herhangi bir uyum eki (kişi / sayı) almaz. Aşağıdaki örneklerde $-(U)w$ ekinin eylemi adlaştırmak çokluk ve iyelik ekleri aldığı ve denetleme yapmadığı görülmektedir.

1a. Жиынға қатысуыңыз біз үшін маңызды. “Toplantıya katılmanız bizim için önemli.”

1b. Меніңмен үйге келуің мүмкін бе? “Benimle eve gelmen mümkün mü?”

1c. Оны көріп қалуым болды. “Onu görmem mümkün oldu.”

1d. Келмеуі мені қынжылтады. “Gelmemesi beni üzüyor.”

$-(U)w$ mastarının denetleme yaptığı örnekler de mevcuttur. Denetleme eylemleriyle kurulan bu cümlelerde $-(U)w$ mastarı iyelik eki almaz.

2a. Ол_i [ADIL_i келуден] бас тартты. “Gelmekten vazgeçti.”

2b. Анам_i [ADIL_i тамақ жасауға] кірісті. “Annem yemek yapmaya girişti/başladı.”

2c. Мен_i [ADIL_i Парижге баруды] армандаймын. “Paris’e gitmeyi hayal ediyorum.”

2d. Мен_i [ADIL_i жұмысқа баруға] үйрендім. “İşe gitmeye alıştım.”

2e. Ол_i [ADIL_i кітап оқуды] қалайды. “O kitap okumak istiyor.”

Görülmektedir ki Kazak Türkçesindeki $-(U)w$ mastarı hem denetim hem de uyuma girerek adcıl şekilde kullanılabilir. Bu durum $-(U)w$ mastarından değil denetleme eylemlerinin denetlemeye izin veren türden üye yapıları olmasından kaynaklanmaktadır. Denetleme eylemleri, yan cümlede özne üzerinde kontrol sağlayarak yan cümledeki eylemin ortak bir özne tarafından gerçekleştirildiğini gösterir. *iste-*, *başla-*, *umut et-* eylemleri denetim eylemleridir. Bu eylemler cümledeki mastarlı yapı ile etkileşime girerek denetimi gerçekleştirir.

Türkiye Türkçesinde hem nesne hem de özne denetlenebilmektedir. Nesne denetlemesi, ana fiilin öznesinin gömülü cümledeki nesneyi kontrol ettiği durumları ifade eder. Türkiye Türkçesinde *söyle-* eylemi özne denetleme yapamaz. Buna koşut olarak Kazak Türkçesinde *ayt-* “söylemek” eylemi de özne ve nesne denetimi yapamamaktadır. Ancak *яәде бер-* “söz vermek” hem özne hem de nesne denetleyebilmektedir. Bu tarz durumlarda cümlede *birliktelik* anlamı söz konusudur.

3a. Ол қызға кітап **оқуды** айтты. “O kıza kitap okumasını söyledi.”

3b. Мені саған [ADIL_i фильм **көруге**] яәде бердім. “Sana bir film izlemek için söz verdim.”

Yukarıdaki örneklerin ilkinde geçen *кітап оқуды* “kitap okumayı” ifadesinin dolaylı öznesi “o” değil, “kız”dır. Bu nedenle Türkiye Türkçesine çevirisi iyelik ekli “okumasını” şeklinde yapılır. Ancak ikinci örnekte geçen *фильм көруге* “bir film izlemek için” tamlayıcısı, hem sözün aynı kişi tarafından verildiğini hem de söz vermenin niteliğini (nesne) belirtir.

Türkiye Türkçesindeki *-mA* / *-mA* mastarı ile kurulan pek çok cümle, Kazak Türkçesinde her zaman *-(U)w* mastarıyla kurulmaz. Bu durum her iki Türk lehçesinde farklı dil bilgiselleşme süreçlerinin meydana geldiğini gösterir. Özellikle görünüş-zamanlı ve kiplik bildiren ifadelerde Türkiye Türkçesinde kullanılan *-mA* mastarlı yapıların, Kazak Türkçesinde farklı analitik şekillerle ifade edildiği görülür.

4a. Үйден шығайын деп жатыр/шыққалы жатыр. “Evden çıkmak üzere.”

-(U)w mastarının bunlara ek olarak Türkiye Türkçesindeki *-y(X)ş* mastarı gibi eylemleri adlaştırıp yan cümledeki eylemin ana cümledeki eylem gerçekleşmeden önce gerçekleştiğini veya kesinlik kazandığını bildirmek için bir önvarsayım¹ bilgisi sunduğu söylenebilir. Yani Türkçede önvarsayım bilgisi sunan *-y(X)ş* mastarının benzer işlevi, Kazak Türkçesinde *-(U)w* mastarı ile sunulur.

5a. Кеше ұшағым **ұшу** рейсіні кейінге шегерді. “Dün uçuşum ertelendi.”

5b. Мені алдауы бірінші емес. “Beni kandırışı ilk değil.”

5c. Жұмыссыз қалуы бәрімізді қайғыртты. “İşsiz kalışı hepimizi üzdü.”

b. *-(U)w+* Mastarı ve Durum Ekleri

Dil bilgiselleşme sürecinde *-(U)w* mastarının farklı bağlamlarda işlev ve anlam açısından geniş bir yelpazede kullanıldığı belirtilmişti. Bunlardan biri de *-(U)w* mastarının yanına çeşitli durum ekleri ve yardımcı sözcükler olarak ana cümlenin yüklemine zaman, görünüş veya kiplik bildiren bir işaretleyiciye dönüşmesidir. Netaliyeva, *-(U)w* mastarlı eylemlerin yüklem biçiminde gelme yollarının üç şekilde olduğunu dile getirmiştir: 1. üzerine herhangi bir ek almadan; 2. çeşitli durum ekleriyle 3. Modal sözcükler veya yardımcı eylemlerle (1997, s.59). *-(U)w* mastarının yönelme durum ekiyle birlikte kullanılması, eylem sürecinin kime veya neye yönelik olduğunu, yönünü ve eylemin sürekli artan bir dinamizmle gerçekleşeceğini göstermektedir. Abilmajinova, *-yza*, *-yze* yapısının *құқылы* “haklı”, *құзырлы* “yetkili”, *керек* “gerek” kelimeleriyle birleşerek eylemin gerçekleştirilmesinin zorunluluğunu ifade ettiğini

¹ Önvarsayım bilgisi, bir konuşmacının bir eylem veya durumun gerçekleşme şekline dair yorum veya algısı, dinleyiciye bu eylem veya durumun gerçeklik veya gerçekleşmişlik bilgisini çıkarımsal olarak sunmasıdır (Coşkun, 2019, s. 20).

belirtir. Ayrıca $-(U)wgA$ yapısı, resmî belgelerde eylemin gerçekleşmekte olduğunu ve etkinliğin yoğun bir biçimde sürdüğünü göstermektedir (2018, s. 64). Kazak Türkçesinde yasaklar genellikle datif ekli mastar $-(U)wgA$ ile olumsuzlaştırılmış *bol-* “olmak” ile ifade edilir. Günlük Kazakça, yasaklama ifade etmek için yaygın bir şekilde Rusça *nel’zja* “olamazsın” ifadesini kullanır. En resmî yasaklama, datif ekli mastardan sonra gelen *tiyim salin-* “yasak koymak” fiil ifadesi ile belirtilir. Muhamedowa, bu ifadenin yasaklamaları ifade eden kamu duyurularında düzenli olarak kullanıldığını göstermektedir (2016, s. 203). Johanson’a göre Rus etkisi altındaki Türk lehçelerinde, kısa, genellikle yazılı komutlarda veya talimatlarda imperatifler yerine sonsuzluk biçimlerini kullanma eğilimindedir. Kazakça örnekler, *Temekiček-pe-w!* “Sigara içmek yok!”, *Tiñ iş wotır-ıw!* “Sessiz otur!” gibi ifadeler, karşılık gelen Rusça ifadelerin kopyalarıdır: *He куритъ ve Сидеть тихо!* (2021, s. 671).

6a. Комиссияның өз миндеттеріне сәйкес: -уақытша және тұрақты жұмыс істейтін сарапшылық және жұмыс топтарын ұйымдастыруға **құқылы**. “Komisyon kendi görev tanımına uygun olarak: Geçici ve kalıcı çalışma grupları ve uzman ekipler oluşturma hakkına sahiptir” (Abilmajinova, 2018, s.63).

6b. Үй тапсырмаларын орындауға **тырысып жатыр**. “Ödevlerini yetiştirmeye çalışıyor.”

6с. Бұл жерде кіруге **болмайды**. “Buraya girmek yasak”

6d. Бұл жерде **шуға болмайды**. “Burada gürültü yapılmaz.”

$-(U)w$ mastarının Kazak Türkçesinde bulunma durum ekiyle birleşerek görünüş-zamanlı işaretleyiciye dönüştüğü örnekler de bulunmaktadır. Bu ilerleyici şimdiki zaman yapısı yalnızca Kazak Türkçesinin yazı dilinde yaygındır, konuşma dilinde genellikle kullanılmaz. En yaygın biçimi 3. tekil şahıs eki ile kurulur. $-(U)wdA$ ile ifade edilen ilerleyici şimdiki zamanın en yaygın olduğu metin türleri haber yayınlarıdır. Bu metin türü, anlık olayların ve güncel gelişmelerin aktarılması için sıkça kullanılır, bu nedenle ilerleyici zaman yapıları haberlerin dinamik doğasını yansıtmak için idealdir (Muhamedowa, 2016, s. 172). Genellikle sürekli veya devam eden bir durumu belirtmek için tercih edilen $-(U)wdA$ biçimi sayesinde, dinleyiciye anlık bilgi aktarımı sağlanır. Türkiye Türkçesinde kullanılan $-mAktA$ biçimine benzeyen bu yapı, konuşma zamanına yakın olan yüksek odaklı şimdiki zamanı belirtir.

7a. Ол кітап оқуда. “O kitap okumakta.”

7b. Мен серуенде жүрудемін. “Ben yürüyüşteyim.”

7с. Қазір жер сілкінісі жалғасуда. “Şu an deprem devam etmekte.”

c. $-(U)w$ Mastarı ve Yardımcı Eylemler

$-(U)w$ mastarının yardımcı eylemlerle birleşerek zaman, görünüş ve kiplik anlamlar kazandığı da tespit edilmiştir. $-(U)wşI$ ekinin $-(U)w$ mastarı ile $-şI$ vurgu ekinin birleşiminden oluştuğu düşünülmektedir. Çok güçlü bir yasaklama veya talep bildirilecekse $-(U)wşI$ ekinin olumsuzlanmış *bol-* yardımcı fiiliyle birleştiği görülmektedir (Muhamedowa, 2016, s. 174).

8a. Мектепте тәртіпсіздік **жасаушы болма**. “Okulda disiplin bozan olma.”

Kazak Türkçesinde alışkanlık geçmiş zaman ifade eden *-(U)wşI edi* yapısından da bahsetmek gerekir. Bu şekil, konuşma anından önceki bir zaman diliminde sürmüş bir olayı ifade etmektedir (Muhammedova, 2016, s. 174).

9a. Ол кітап оқыған кезде, түрі ләззат **алушы еді**. “О kitap okuduğunda keyif alıyor görünüyordu.”

d. **-(U)w+ Mastarı ve Modal Sözcükler**

-(U)w mastarının modal sözcüklerle bir araya gelerek, gereklilik ve zorunluluk anlamını ifade eden perifrastik kullanımları da bulunmaktadır. *-(U)w* mastarının durum ekli ve *керек, тиіс, міндетті, қажет, мүмкін* modal sözcükleriyle kullanımlarına da rastlanır. Bu tür ifadelerde cümlede bahsedilen eylemin yerine getirilmesi, olasılık dahilinde olması, eylemle ilgili kararlar alınması durumları söz konusudur. *-уға тиіс, -уға міндетті, -уі мүмкін, -уы қажет* şeklindeki ifadeler Kazak Türkçesinde sıkça kullanılmaktadır. *-уға міндетті* şeklindeki kuruluş, eylemde bahsedilen durumunun gerçeğe dönüşmesi gerekliliği ve zorunluluğunu ifade eder. *-уы мүмкін* ifadesinde ise eylemin, eylemlerin gerçekleştirilmesine dair özenin olasılığını; şüphe, endişe, korkma, kaygılanma, güvensizlik belirtme, endişe, ima etme, tahmin etme gibi çeşitli anlamları ifade eder; *-уға керек* zorunluluğu iletir. Muhamedova’ya göre Kazakça yazı dilinde gerekliliği ifade etmek için sıklıkla *-(U)w* mastarlı bir eylem ve ardından *қажет* “gerekli” veya *тиіс* “gerekli” modal sözcükleri gelir. Bu perifrastik yapılar, bir eylemin zorunlu olduğunu belirtmek için yaygın olarak tercih edilir (2016, s. 205). Bunların dışında mastarlı kiplik işlemcilerinin uyuma girerek ad tamlaması şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

10a. Ол уақытында жұмысты бітіріп, кездесуге **қатысуы міндетті**. “О, zamanında işini bitirip toplantıya katılmak zorunda.”

10b. Олардың жұмысты **тездетуі қажет**. “Onların işi hızlandırması gerekiyor.”

10c. Бүгінгі матчта жеңіс **алу мүмкіндігі жоғары**. “Bugünkü maçta galip gelme olasılığı yüksek.”

10d. Сабакқа **жақсы дайындалуға керек**. “Derse iyi hazırlanmak gerekiyor.”

-(U)w mastarının söylem, aktarım ve stilistik işlevleri de bulunmaktadır. Abilmajinova’ya göre *-(U)w* mastarlı eylemler, kural, karar, yönetmelik gibi resmî belgelerde bolca kullanılmaktadır. Metin bütünlüğünü sağlamak amacıyla, bilgi akışını sağlayan maddelerin sonunda yer alan mastarlı eylemler, cümlelerin sonunda yer alır. Bu sayede resmî belgelerde ana düşüncenin mantıksal düzenliliği korunur, önemli ve esas meselelerin ortaya konulması sağlanır (2018, s. 57-58). *-(U)w* mastarlı eylem isimlerinin resmî belgelerde hazır cümle kalıpları oluşturması Türkiye Türkçesinde de görülmektedir. Dilekçelerin son cümlesinin *-mAsInI arz ederim, -mAsI uygun görülmüştür* gibi ifadelerin kullanılması mastarların söylem türünde de önemli rolleri olduğunu göstermektedir.

11a. Орындаушы өзіне мына міндеттерді қабылдайды: 1.1 Институт қызметкерлері үшін «Нарықтық экономика және ауыл шаруашылығын **дамыту**» лекциялар курсына оқу.. “Yürütücü kendisinde şu yükümlülükleri kabul eder: 1.1 Enstitü personeli için ‘Pazar Ekonomisi ve Tarımın Geliştirilmesi’ konulu dersler vermek” (Abilmajinova, 2018, s. 59).

-(U)w mastarının yardımcı eylemlerle birleşerek kullanıldığı perifrastik kullanımları da bulunmaktadır. Muhamedowa'ya göre belirli bir kişiye yöneltilmemiş genel izin ifadeleri, *-uwga bol-* yapısı ile sunulur. Genellikle soru cümlelerinde geçen bu kullanım, eken koşacı ile daha nazik hâle getirilebilir. Bunun dışında *-uwga tura kel-* yapısı, daha zayıf bir gereklilik bildirir (2016, s. 202-206).

12a. Кешкі **асқа баруға бола ма?** “Akşam yemeğine gitmek mümkün mü?”

12b. Бұл кітапты **оқуға болады ма екен?** “Bu kitabı okumak mümkün mü acaba?”

12c. Ол соңғы минутта өзгерістер **енгізуімізге тура келді.** “Son dakika değişiklik yapmamız gerekti.”

-(U)w mastarının Kazak Türkçesinde kullanım sıklığının 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arttığını dile getiren Sızdıkova, bundan önce *-mAk* ve *-(U)w* mastarlarının birlikte kullanıldığını önceki dönemlerde etkin olan *-mAk* mastarının giderek yerini *-(U)w* mastarının almaya başladığını ifade etmiştir. Sızdıkova Kazak edebî dilinin tarihi üzerine yaptığı çalışmada, 18. yüzyılın ikinci yarısındaki resmî belge dili içerisinde *-(U)w* mastarının, *-zy* ekinin alternatifini olarak kullanıldığını, resmî kurumlara yazılan dilekçe ve şikâyetlerde, farklı askerî ve idarî düzenlemelerde, emir ve talimatlarda sıklıkla kullanıldığını örneklerle göstermektedir (1993, s. 45). Abilmajinova da *-(U)w* mastarının ilk olarak Kıpçak dillerinin eski metinlerinde fiilden ad yapmak için kullanılan *-zy*, *-zy* “-gu/-gü” eklerinin yerini almak için ortaya çıktığını düşünmektedir. “*қачу*” ve “*бақу*” kelimelerindeki *-zy* ekinin, Kazak dilindeki “*қауу*” (kaçmak), “*бауу*” (bakmak) gibi *-(U)w* formuyla yapıldığını iddia etmektedir. *-(U)w* mastarlı eylemlerin cümlede yüklem olarak kullanılması tarihî ve resmî belgelerde yaygın şekilde kullanılmış, zamanla Rusçadaki *-ание*, *-ение*, *-ивание* gibi eklerin tercüme edilmesi sonucunda iş hayatı alanına adım adım girmiştir (2018, s. 61). Қордабайев de *-(U)w* mastarının Kazak Türkçesinde 19. yüzyılın sonuna kadar yazılı kaynaklarda nadiren kullanılmış ve çok önemsiz bir işlevi olduğunu günümüzde ise yazılı dilde oldukça sık kullanılan ve karmaşık söz dizimsel işlevler üstlenen aktif bir biçim hâline geldiğini dile getirir (1966, s. 62).

Kazak Türkçesinde pek çok işlevinin *-(U)w* mastarı ile yenilediği *-mAk* mastarı da özellikle yazı dilinde varlık göstermektedir. Bu ekin günümüzdeki kullanım alanı atasözü, deyim, bilmece gibi halk edebiyatı örnekleriyle sınırlı kalmış görünmektedir. Abiş'e göre erken dönem Kazak edebî eserlerinde *-mAk* mastarının görece sık kullanımı, muhtemelen Çağatay etkisindedir (2014, s. 152). Kazak Türkçesinde denetleme görevini aktif olarak *-(U)w* mastarı gerçekleştirmektedir. *-mAk* mastarının kullanım alanı ise perifrastik yapılarda görülür. Yanına modal sözcükler alarak eylemin belirli bir niyet ve amaç içinde gerçekleştirilmesini ifade eder. Muhamedowa'ya göre günümüz Kazak Türkçesinde *-(U)w* mastarı ile birleşen *үшін* “için”, *керек* “gerek” yardımcı kelimeleri, 19. yüzyılın sonuna kadar *-mAk* mastarı ile yapılıyordu. Nadiren amaca yönelik cümleler, *-mAk* mastarı ile *bol-* eyleminin birleşmesiyle kurulurdu. Günümüz Kazak Türkçesinde *-mAk* mastarı resmî belgelerde ve edebî metinlerde kullanılmaya devam etmektedir (2016, s. 61).

13a. Бәрін **білмек керек.** “Her şeyi bilmek gereklidir.”

13b. Жақсы көріп, **көңілді болмақ.** “Sevmek, mutlu olmaktır.”

-m/b/pAk mastarının gramer kitaplarında amaçlanan gelecek zaman (*maqsattı keler šaq*) işlevinden de bahsedilir. Kazak Türkçesinde *-mAk* mastarının yüklem sonuna yalnız başına

getirilerek bir eylemi gerçekleştirme niyetini ifade eden bir kiplik işaretleyicisi olarak kullanıldığı görülür. *-mAk* mastarının sözlü dilde kullanılmayan yalnızca yazılı metinlerde kullanılan bu az yaygın formu genellikle gazete başlıklarında ve fal metinlerinde kullanılır (Muhamedowa, 2016, s. 173-174). Abiş'e göre *-mAk* mastarı, ana cümlelerde yüklem olarak kullanılabilir ve öngörülen veya tahmin edilen bir şeyin olasılığını belirtir (2014, s.153).

14a. Ол жұмысқа **бармақ**. “O işe gidecek.”

14b. Олар кешкі ас **дайындамақ**. “Onlar akşam yemeği hazırlayacak.”

14c. Біз жаңа фильмді көруге **бармақпыз**. “Biz yeni filmi izlemeye gideceğiz.”

Kazak Türkçesinde *-y(X)s* eki de bulunmaktadır ve gramer kitaplarında mastar eki olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu ek, fiillerden isim türetmek için kullanılan bir yapım eki gibi işlev görmektedir: *Байталдың жүрісі* “Baytal’ın yürüyüşü”, *Айгүлдің күлісі* “Aygül’ün gülüşü”, *жүрісі* “yürüyüş” vb. (Tıymebayev ve Safidolda, 2016, s. 227).

3. Sonuç

Mastarlar, bir fiilin çekimlenmeden, yani kişi, zaman ve kip ekleri almadan sadece fiilin adını ifade eden biçimlerdir. Cümlede farklı görevler üstlenebilen mastarlar, dil bilgiselleşmenin farklı aşamalarından geçerek cümlede esnek kullanım alanı kazanmıştır. Türk lehçelerinde *-mA*, *-mAk* ve *-y(X)s* mastarlarının dışında özellikle Kıpçak sahasında kullanılan bir başka mastar eki de *-(U)w*’dur. Bu çalışmada *-(U)w* mastarının Kazak Türkçesi özelinde kullanım alanları ve işlevlerine değinilmiştir. Sonuç olarak *-(U)w* mastarının temelde 3 farklı işlevde kullanımı tespit edilmiştir:

1.-*(U)w* mastarı, genel durumlardan bahseden eylem adları yapmak için kullanılır: оқы “okuma”, жазу “yazma”. Kimi durumlarda kalıcı adlar yapar: Зерттеу “araştırma”, Сөйлеу “konuşma”, Бақылау “gözlem”

2.-*(U)w* mastarı Kazak Türkçesinde özne ve nesne denetleme cümlelerinde kullanılır. Ana cümlelerin eyleminin belirleyici olduğu bu süreçte *-(U)w* mastarı uyuma girmezse denetleme yapar, uyuma girdiği durumda Türkiye Türkçesindeki *-mA* mastarı gibi bir kullanıma sahiptir.

3.-*(U)w* mastarı çeşitli durum ekleri, yardımcı eylemler ve modal sözlerle birleşerek ana cümlelerin yüklemine kullanılır. Cümleye çeşitli görünüş-zamanlı ve kiplik anlamları kazandırır.

-(U)w mastarının Kazak Türkçesinde yazı ve konuşma dilinde *-mAk* mastarının yerini aldığı görülmüştür. *-mAk* mastarının kullanım alanlarının günümüzde resmî belgelerde ve edebî metinlerde sınırlı kaldığı görülmüştür.

-(U)w mastarının Türkiye Türkçesindeki mastarlardan dil bilgiselleşme yönü açısından, görev ve anlam açısından farklılıkları tespit edilmiş, Türkiye Türkçesinde kullanılan *-mAk*, *-mA* ve *-y(X)s* mastarlarının işlevlerini bünyesinde bir araya topladığı görülmüştür. *-(U)w* mastarının Kazak Türkçesindeki işlevlerine odaklanan bu çalışma, gelecekte mastarlar konusunda daha kapsamlı ve derinlemesine incelemelerin yapılmasını sağlayacak bir temel sunmaktadır.

Kaynaklar

- Abilmajinova, B. J. (2018). *Is Kağazdar stiliniñ sintaksisi-monografiya*. Turan-Astana Üniversitesi Yayınları.
- Abish, A. (2014). *Modality in Kazakh as spoken in China*. Uppsala University.
- Aydoğdu, Ö. (2009). *Türk dilinde mastarlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Coşkun, H. (2019). Türkçe çekimsiz tümleç yan cümlelerinde olgusallığın kapsamı. *Türkiyat Mecmuası*, 29(1), 1-25.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Blackwell Publishing.
- Ergin, M. (2006). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Gabain, A. von (1988). *Eski Türkçenin grameri*. (M. Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göksel, A., & Kerslake, C. (2005). *Turkish a comprehensive grammar*. Routledge.
- Gürkan, D. Ö. (2021). Denetleme ve yükseltme görüngüsü açısından Türkçede mastar cümleleri. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(1), 201-206.
- Iskakov, A. (1991). *Qazirgi Қазақ tili-morfologiya*. Almatı.
- İmer, K., & Kocaman, A., & Özsoy, S. (2013). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. Cambridge University Press.
- Қордабәев, Т. (1966). *Tarihi sintaksis мәseleleri*. Astana.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (2000). *Turkish*. Routledge.
- Kunduracı, A. (2008). *Sözdizim-anlambilim etkileşimi olarak sözlüksel dil bilgisinde denetleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kural, M. (1994). Yantümcelerde çekim ekleri. *Dilbilim Araştırmaları*, 5, 80-111.
- Muhamedowa, R. (2016). *Kazakh-a comprehensive grammar*. Routledge.
- Netaliyeva, K. (1997). Qazirgi Қазақ tilindegi kımıl esimi. *Filologi jäne Önerstanuw Seriyası*, 1(17).
- Sızdıқova, R. (1993). *Қазақ әдеби tiliniñ tarihi*. Almatı.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tenişev, E. (1988). *Sravnitelno istoričeskaya grammatika Tyurkskih yazıkov- mofologiya*. Nauka.
- Tıymebayev, J. ve Safidolda, G. (2016). *Қазақ jäne Түрик tilderi dıbıstıқ jüyeleriniñ salıstırmalı sıpattaması*. Қазıғurt.
- Underhill, R. (1976). *Turkish grammar*. MIT Press.
- Van Schaaik, G. (2020). *The Oxford Turkish grammar*. Oxford University Press.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Extended Abstract

Infinitives are one of the suffixes that we add to the verb base morphologically in Turkish and they name the abstract action in the verb. Infinitives that come to any verb base are suffixes that have a wide range of usage and functionality, making action nouns. In addition, it has been observed that infinitives can make some permanent nouns through morphology: *ekmek*, *ilme*, *çakmak*, *dolma*, *Unutuş* etc. (Korkmaz, 2007, p. 96). According to İmer et al., infinitives are one of the inflected forms of a verb that do not show tense and agreement and are seen in control structures (2013, p. 192). Vardar states that the main function of infinitives, which he calls action, is to show the occurrence indicated by the action (2007, p. 98). Infinitives are related to a series of functional categories and appear in various functions in the sentence. It is seen that the subject of infinitives is addressed in the literature with a two-way approach in terms of semantics and syntax. In the semantic approach, it is mentioned how infinitives nominalize verbs and the feature of infinitives to make permanent nouns is mentioned (Korkmaz, 2007; Banguoğlu, 2007; Ergin, 2006 et al.). In the syntactic approach, as a result of some syntactic mechanisms, the functions added to the sentence by the subordinate clause formed by the verb that has taken the infinitive suffix are examined in terms of whether it is in harmony or not, control, etc. (Kural, 1994; Kornfilt, 2000; Kunduracı, 2008; Van Schaaik, 2020; Gürkan, 2021 et al.). The limited use of the *-mAk* infinitive and its derivatives in other Turkic languages other than the Oghuz group of Turkic languages and the more active use of the *-(U)w* infinitive, especially in the Kipchak group of Turkic languages, indicate that this infinitive should be examined with special attention. This study is limited to Kazakh, one of the Kipchak group of Turkic languages. In this study, the functions and semantic role of the *-(U)w* suffix used as an infinitive suffix in Kazakh, one of the North-Western Kipchak group Turkic languages, will be discussed through usage examples. In Kazakh grammar books, the uses of the *-(U)w* infinitive in nominalization and periphrastic structures have been mentioned, but the role it plays in control structures has not been mentioned. With the examination to be conducted, the similarities and differences of the *-(U)w* infinitive from other infinitives in terms of function and meaning will be determined. The position of the *-(U)w* infinitive in the sentence, its compatibility with case and possessive suffixes, the meanings it adds to the sentence, the verbs it collocates with, in other words, how it interacts with other grammatical and lexical elements in the sentence have been analyzed comprehensively in this study. The study will focus on the grammatical functions of the infinitive *-(U)w* in Kazakh, and in addition to making action names in subordinate clauses, how it gains modal meanings by combining with case suffixes and modal words and collocating with certain actions, just like the infinitive *-mAk*, will be evaluated through examples.

This study addresses the areas of use and functions of the infinitive *-(U)w* in Kazakh. As a result, it has been determined that the infinitive *-(U)w* is used in 3 different functions. First, the infinitive *-(U)w* is used to make action names that mention general situations: *оқу* “reading”, *жазу* “writing”. In some cases, it makes permanent names: *Зерттеу* “research”, *Сөйлеу* “speaking”, *Бақылау* “observation”. Secondly, the infinitive *-(U)w* is used in subject and object control sentences in Kazakh. In this process where the action of the main sentence is decisive, if the infinitive *-(U)w* does not enter into harmony, it controls; in the case of harmony, it has a usage like the infinitive *-mA* in Turkish. Thirdly, the infinitive *-(U)w* is used in the predicate of the main sentence by combining with various case suffixes and modal words. It gives various aspect-time and modal meanings to the sentence.

It has been observed that the infinitive *-(U)w* has replaced the infinitive *-mAk* in written and spoken language in Kazakh. It has been observed that the areas of use of the infinitive *-mAk* are limited in official documents and literary texts today.

The differences between the infinitive *-(U)w* and the infinitives in Turkish have been determined in terms of grammaticalization, function and meaning, and it has been observed that it brings together the functions of the infinitives *-mAk*, *-mA* and *-y(X)ş* used in Turkish.